

УДК 94 (477)

Ярослав Секо

ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО САМВИДАВУ

У статті аналізуються обставини виникнення українського самвидаву та роль шістдесятників у процесі його становлення.

Ключові слова: шістдесятники, саміздат, самвидав, інтелекція, інформаційний простір.

Історія українського самвидаву* 1960-х рр. не достатньо вивчена у вітчизняній історіографії. Маються на увазі загальні роботи з проблем українського національного руху даного періоду Г. Касьянова [1], А. Русначенка [2], О. Бажана [3]. Предметніше тема розглядається у монографії О. Обертаса “Український самвидав” [4], проте, дослідницький акцент зроблено на аналіз текстів. Тому говорити про серйозні оцінки зарано, а витoki самвидаву залишаються не яснішими від туманності Андромеди. Мова в даному випадку не стільки про обставини місця й часу, скільки зачіпає комплекс питань суті й характерних рис самвидаву. Для пересічного читача достатнім є твердження, що самвидав створили шістдесятники. Хоча, насправді, шістдесятники лише запатентували самвидав.

Питання виникнення самвидаву немислиме без вирішення комплексу дотичних проблем. Почати, напевно, потрібно з відомого факту: самвидав став продовженням тривалої традиції існування заборонених, а точніше – нетолерованих владою/суспільством текстів. Відома думка М. Фуко про те, що влада у будь-якому суспільстві задає набір схем, що створюють дискурс епохи, визначає, що саме буде вважатися нормою, істиною і знаменом. З іншого боку, такий диктат породжує протидію. Отож, тексти поза офіційним дискурсом завжди існували в “галактиці Гутенберга”. Але обмежимося виключно радянською історією. У СРСР існував таємний простір позацензурних текстів. Після смерті І. Сталіна його межі текстуально й жанрово розширилися: поезія заборонених та реабілітованих поетів, спогади в’язнів таборів, зарубіжна література, прокламації підпільних антирадянських організацій. Не всі твори були відверто антирадянськими, але обов’язково – позацензурними. Поряд із текстами, самостійно виготовленими окремими ентузіастами, таємно поширювалися книги й журнали дореволюційного часу та з еміграції. Останню позицію варто винести за межі дослідження й зосередитися лише на кустарному виготовленні текстів.

Дослідник О. Обертас вище наведену номенклатуру об’єднує назвою “самвидав” (написання в кавичках – Я. С.), відносячи до неї прояви непідцензурної вільної творчості до 1960-х рр., а самвидав (написання без кавичок – Я. С.) – неологізм 1960-х рр, як частина непідконтрольного владі літературного та мистецького процесу 1960–1980-х рр. [4, с. 18]. Вважаю таке розділення суттєвим, хоча запропонований спосіб незручним, особливо в усній мові. Дійсно, “самвидав” до 1960-х рр. і самвидав 1960-х і наступних років попри спільний знаменник – спосіб виготовлення і поширення, розрізняються чисельником. Дослідники використовують різні визначення самвидаву: 1) друкована продукція, видана самим автором – чи то суто технічно (набір, друк, копіювання), чи то фінансово (за свій рахунок); 2) сукупність літературних, публіцистичних та інших текстів, що виготовляються й розмножуються кустарним способом без санкції влади й поширюються всупереч офіційним заборонам і переслідуванням [5, с. 151].

* Під самвидавом тут і надалі мова йтиме про український простір непідцензурних текстів. Термін саміздат використовуватиметься для позначення радянського простору, творцями якого були окремі представники російсько-шістдесятництва.

Запропоновані визначення стосуються родової ознаки позаофіційної літератури, отже, є незручними для осмислення суті самвидаву. Цікавішу інтерпретацію запропонував Александр Даніель. Самвидав – “специфічний засіб існування суспільно значимих текстів, тиражування яких здійснюється поза авторським контролем в процесі їх розповсюдження в читачьому середовищі” [6, с. 36].

Останнє визначення точніше щодо розуміння суті самвидаву не тільки як способу видавництва, а явища існування опозиційного дискурсу. Все, що не проходило через цензуру й не поширювалося офіційними каналами комунікації, могло існувати тільки в самвидаві. Можна запропонувати ще влучніше формулювання: ці тексти не могли існувати без самвидаву. Самвидав, таким чином, поставав дзеркальним відображенням офіційного дискурсу, світом навпаки. Якщо офіційний дискурс характеризувався догматичністю у підборі й тлумаченні матеріалу, то самвидав – плюралізмом поглядів. Це виходило з його природи – не як самоцілі, а відповіді на диктат влади в інформаційній політиці. При цьому варто мати на увазі: не все, що попадало в самвидав автоматично поставало істинним і правдивим.

Позаофіційна література існувала до шістдесятників. Справжнім їх досягненням стало не формування опозиційного середовища, а упорядкування й усистемнення. Друкована продукція підпільних організацій переважно не виходила за їхні межі. А спроби поширення, “викиданням листівок” або вивішуванням у громадських місцях, лише насторожували пильних громадян. Шістдесятники на радянському просторі перетворили хаос позацензурних матеріалів у систему. Хоча, напевно, у її творенні більше інтуїції, ніж свідомих дій, а окремі епізоди, лише з відстані часу витворили певну цілісність.

Однак, це лише частина відповіді. Адже в такому випадку шістдесятники постають лише раціоналізаторами, а їх роль зводиться до механічного удосконалення. На мою думку, суть “шістдесятницького перевороту” в перетворенні способу друкування на середовище читання. Відмінність між “самвидавом” і самвидавом, це відмінність між друкарнею і бібліотекою. “Самвидав” був лише інформаційним каналом, у якому читачі випадково знаходили щось цінне. Самвидав – мережа двостороннього зв’язку, форум, місце обговорення й полеміки. За способом комунікації він тяжіє до нинішнього віртуального світу витвореного інтернетом.

Розрізняючи нелегальну літературу й самвидав, А. Даніель вбачає в останньому “соціально-культурну інституцію”. Для нього самвидав не тільки механізм поширення заборонених чи напівзаборонених текстів, а – головний інструмент “другої культури”, тобто, культури, яка не просто реалізує себе в обхід цензурних обмежень, а ігнорує ці обмеження. Мова йде не про рукописи, які відкинуті цензурою, а про рукописи, котрі з самого початку не призначалися для цензури. Люди починають “писати в самвидав”, як раніше “писали в стіл” [6].

“Самвидав” нагадує витвір юрби прокажених, котра позбавлена права повернутися в суспільство. Для залишків “чужорідного елемента”, вцілілих у ході “класової боротьби”, це був доказ власного існування перед собою, життя у світі власних цінностей, безвідносно до настроїв решти. Самвидав образно нагадує витвір ізгоїв. Його творці – радянські люди, що опинилися за межами суспільства, проте, не протиставляючи його собі, постійно намагалися повернутися. Самвидав – надія на повернення. Можна провести аналогію з Польщею періоду німецької окупації. Люди, витіснені нацистами з суспільного життя, утворили підпільну державу з підпільними адміністрацією, фінансами, освітою, армією, пресою [7, с. 274]. Створюючи паралельний світ, поляки жили вірою у повернення. Звідси незбагнений ентузіазм, велика енергія та самовідданість. У самвидаву, звичайно, менший масштаб, однак, принцип схожий.

Логічне наступне запитання: чому шістдесятники створили самвидав, а їх попередники – ні? На межі 1950–1960-х рр. підпільні організації починають схилитися до “боротьби словом”. Однак, саме шістдесятники змогли піднести нелегальне виготовлення літератури на високий рівень. Причина їх успіху в умілому поєднанні таємності середовища поширення самвидаву з відкритістю діяльності. Шістдесятники наче айсберг на третину височіли над водою, залишаючись двома третіми зануреними в її товщу. Природа підпільних організацій не дозволяла розкритися, а отже, долучити читача. Водночас, шістдесятники діяли з “відкритим забралом”, що приваблювало, інтригувало й створювало коло довіри. Відкрите

фрондерство молодих інтелігентів більше приваблювало аніж повна закритість підпільників. “У підпіллі водяться тільки щури”, – приблизна реакція радянського інтелігента на боротьбу останніх. Якщо звернутися до ідейної складової, то прокламації підпільників переважно не відповідали настроям молоді, світогляд якої формувався в радянській освітньо-виховній системі. Безкомпромісність у боротьбі позбавляла маневру, не давала місця аргументам, тоді як молодь прагнула полеміки. Звідси інтуїтивне відторгнення читача від повністю антирадянського середовища підпільників на користь самвидаву шістдесятників.

Аналізуючи появу самвидаву звернемо увагу на вплив зовнішніх чинників. Публіцист Микола Рябчук визначив умови існування самвидаву: 1) відсутність жорстоких репресій як у класичному тоталітаризмі та правдивої свободи слова як у демократичних суспільствах; 2) наявність у суспільстві освіченого й, водночас, більш-менш незалежного прошарку інтелігенції [5, с. 151]. Перша умова не викликає заперечень. Зокрема, редактор самвидавчого журналу “Український вісник” В. Чорновіл писав: “самвидав є стихійною формою здійснення гарантованого Конституцією права на свободу слова” [8, с. 153]. Однак, друга умова потребує уточнення. Вважаю, що не інтелігенція творила самвидав, а, навпаки, самвидав творив інтелігенцію. Інтелігенцію не як людей розумової праці – цей ринок непогано заповнювали державні вузи, а інтелігенцію як верству, що визначає дискурс часу, його ідейну й ціннісну спрямованість. Якби така інтелігенція вже існувала, то не було б потреби створювати новий простір. Окремі рафіновані або богемні товариства задовольнили б елементарну потребу в комунікації. Тому створення потужної літературної мережі розірвало коло радянської системи освіти й виховання, і дозволило соціологічному прошарку інтелігенції перетворитися на провідну верству.

На мою думку, не виправдано розглядати самвидав лише феноменологічно. За такого підходу наслідки можуть видатися причинами, а це значно ускладнить розуміння виникнення самвидаву. Водночас, функціоналістський підхід дозволяє побачити в самвидаві: 1) джерело знань; 2) спосіб самовираження; 3) платформу для полеміки. Ці функції проявляються й переплітаються в пізньому самвидаві, однак, є достатньо підстав стверджувати, що виникали вони не одночасно, а поступово відповідно до суспільних процесів. Загалом, появу самвидаву не можна розглядати поза суспільним контекстом. Він з’являється як вимушена міра, але не на утиски з боку влади, а на першопотребу молоді в знаннях.

Про опозиційність самвидаву сказано і написано чимало. Для прикладу, О. Обертас писав про нього як “одвічну опозиційну категорію” [4, с. 37]. Проте, опозиційність – це результат розвитку самвидаву, а не умова його появи. Особливістю раннього самвидаву є лояльність його творців до влади. Гурти шістдесятників формувалися з небайдужої молоді, переважно відданої комуністичним ідеалам. Певний час її представники мали можливість легально друкуватися, приймати участь у творчих зустрічах і громадських зібраннях. Не випадково, ранній самвидав представлений переважно не оригінальними творами. “Прочитання Канта чи Бердяєва означало більше, ніж написання якихось власних мудрувань”, – згадує про ті роки Є. Сверстюк [9, с. 75]. Тому самвидав виникає як альтернативна до університетів та творчих спілок мережа інформації.

Лише після 1962 р., коли Н. Хрущов на московських зустрічах із інтелігенцією, дав сигнал до “закручування гайок”, самвидав почав перетворюватися на платформу поширення власних творів. Уже до характеристики того часу можна застосувати формулу: в мистецтві чи політиці існує лише те, що представлене в засобах масової інформації. Тому витіснення за допомогою органів цензури та КДБ молодих митців із інформаційного поля, породжувало амбітне прагнення до самоствердження через публікацію за його межами, з надією на прихильність читачів. За таких обставин, молодь творчо використала можливості існуючого нелегального простору для власних потреб. Та й загалом, ідея самостійної публікації власних текстів, всупереч заборонам цензури, не була вельми оригінальною. Молодь добре знала історію видавництва Б. Пастернаком роману “Доктор Живаго”.

І лише з 1965 р., після перших репресій можна говорити про остаточне перетворення самвидаву на платформу для критики та дискусії, або як предметніше висловився

Г. Касьянов: “самвидав був не просто інтелектуальним підґрунтям опору, але й чи не найголовнішою формою його існування... єдиною, найбільш структурованою, формою духовної опозиції” [1, с. 88].

Вважаю, вирішальним фактором на користь появи самвидаву варто назвати зростаючу в суспільстві потребу в знаннях і неспроможність офіційної мережі інформації задовольнити її. Зверну увагу на деталь, яка влучно характеризує різницю між лідерами на хвилі шістдесятництва, та сучасними громадськими “лідерами”. Перші – переважно шкільні та вузівські відмінники, другі – трієчники. Не потрібно забувати, що “шістдесятниками” ставала не вся молодь, а лише найдопитливіші її представники. Проблеми викликані “стерилізацією пам’яті”, відверті прогалини в знаннях – ознака покоління. В. Коротич зізнався: “Напевне, найстрашніше в моєму житті те, що наше покоління було сирітським, у нас не було нормального літературного процесу. Я багато раз думав, що фізично міг жити у літературі, де поруч ходили б Маяковський, Гумільов, не залякана Ахматова, не зламані Булгаков, Зощенко, Тичина і Рильський... Ми не мали цих вчителів, у нас їх забрали. Вони були забуті, розтоптані, розштовхані по кутках” [10, с. 8]. М. Коцюбинська відзначала, що закінчивши філологічний факультет вона нічого не знала про Плужника, Зерова чи Хвильового [11, с. 161], а літературознавець І. Бажінов додавав, що про письменників “розстріляного відродження” тогочасні студенти-філологи могли дізнатися хіба-що з лайливих характеристик на адресу “українських буржуазних націоналістів” [12, с. 70].

Поширене твердження, що критика “культу особи” стала передумовою зростання критичності молодого покоління інтелігенції. Втім, чергове розвінчення (скільки їх було в радянській політичній історії!) навіть такої заміфологізованої особи як Сталін, не спроможне викликати сплеск допитливості, пошуку та інтересу, які спостерігалися в шістдесятників. Якщо шукати ці причини в зовнішніх чинниках, то, на мою думку, значнішим був вплив космічних успіхів СРСР. Вихід у космос породжував небачений ентузіазм розумового поступу, який закликав мислячих до виходу за межі ідеологічних догм. “Зоряні інтегралі” краще пояснюють арифметику шістдесятництва як інтелектуального явища (але не суспільної формації), аніж генеалогічні таблиці “дітей ХХ з’їзду”.

Практичною ознакою пошуку став усталений вислів про СРСР як “самую читающую націю в мире”. Відкидаючи іронію, можна стверджувати важливість цього чинника, бо самвидав не можливий без читацької аудиторії. Саме її потреби визначали його змістове наповнення. У цьому контексті цікаві міркування учасниці самвидаву Людмили Алексеєвої щодо механізму його функціонування. Автор віддруковував твір на друкарській машинці у кількох екземплярах і роздавав копії знайомим і т.д. Чим більший успіх мав твір, тим швидше й ширше відбувалося поширення. Звичайно, самвидав надзвичайно нерентабельний у сенсі витрат праці й часу, однак, він знайшов талановитих авторів, енергійних розповсюджувачів, у нього не переводилися читачі й удосконалювалася технічна база. “Люди, зголоднілі по правдивій картині світу й нефальсифікованому знанню, ладні були заради цих благ жертвувати своїм часом, працею й навіть терпіти переслідування”, – підсумовує Л. Алексеєва [13].

До зовнішніх обставин появу самвидаву також відноситься початок науково-технічної революції в СРСР. Поява в продажі друкарських машинок, фотоапаратів, магнітофонів не менш цікавий чинник для появи самвидаву, аніж будівництво “хрущовок” для виникнення шістдесятництва. Індивідуальне житло створило не лише зручні побутові умови, але й зруйнувало схему вад колективізму – підслуховування, стеження за сусідами, доноси. Саме в цій атмосфері стали можливими вільні дискусії, формування товариств за інтересами, в котрих зміцнювалася індивідуальність молоді. Аналогічний доступ до засобів фіксації й зберігання інформації, порушував сформовану роками монополію влади над “свободою друку”. Опозиція до влади ставала легшою, адже зменшувалася не стільки дистанція, скільки можливості для боротьби. Ручка і копіювальний папір проти друкарських верстатів, те ж саме, що дротики папуасів проти радянських “Катюш”. Використання друкарських машинок, фотоапаратів, магнітофонів також не могло створити конкуренції, однак, виявилось достатнім для організації

альтернативного середовища. Праша шістдесятників не повалила радянського Голіафа, однак, серйозно дошкуляла, раз-по-раз поширюючи тексти через самвидав.

Загалом, саміздат був міським явищем, одним із побічних наслідків урбанізації. Для інтелектуалів 1960-х він виконував ті ж функції, що й “Просвіта” чи слов’янські “Матиці” для аграрного суспільства. З іншого боку, в час коли інформація ставала новим видом товару, самвидав виявився найпримітивнішим засобом її зберігання й поширення. Самвидав не створив інформаційного суспільства, проте, сприяв цьому, утверджуючи принципи вільного поширення та доступу до інформації, плюралізму поглядів тощо.

Появу саміздату в СРСР дослідники датують кінцем 1950-х рр., коли він починав перетворюватися на “соціально-культурну інституцію”, називаючи піонером справи Александра Гінзбурга – видавця машинописних журналів “Синтаксис” (1959) [6]. Втім, здається, в даному випадку маємо справу з персоніфікацією явища, котре народжувалося в непідконтрольному цензурі просторі. У дослідників є підстави говорити про Н. Горбаневську чи В. Буковського як піонерів справи. Коректніше, напевно, пристати до думки висловленої Л. Алексеевою, що “самвидав виник природнім шляхом як продукт життєдіяльності компаній” [14, с. 107], “витоки ці виявилися не в якійсь одній дружній компанії, а в багатьох одразу. У кожного кола були свої автори і свій самвидав” [13].

Український самвидав був частиною радянського саміздату. Спроби окремих вітчизняних дослідників, як це зробив О. Обертас на підставі етимології слова [4, с. 33], показати самостійне походження українського самвидаву не переконливі. Етимологічна логіка малопродуктина, адже, в кращому випадку, можна говорити хіба-що про “хрещеного батька”. Міркуючи так, російські автори вказують на Н. Гладкова. У 1940-х рр. внизу титульної сторінки власноруч роздрукованих і зшитих поезій, він викарбовував слово “самсебяздат”. Пізніше шляхом редукції слово зменшилося до “самиздат”, й було пародією на абрєвіатури типу “Гослитиздат” [14, с. 106]. Українські автори, натомість, “хрещеним батьком” називають І. Багряного, який самостійно 1929 р. видав поему “Ave Maria”, підписавши титульний листок “САМ” [4, с. 33].

Як на мене, “батьківство” І. Багряного має символічний характер, а російська етимологія жодною мірою не заперечує оригінальності українського самвидаву. Свого часу в російських шістдесятників був модним крилатий вираз: “Россия – родина слонов!”, яким іронічно підкреслювалася безглуздість претензій на першість. Отож, Україні не варто таким способом робитися “родиной самиздата”. Так як українське шістдесятництво було частиною союзного феномену, так і самвидав варто розглядати в широкому контексті.

Корисніше звернути увагу на пошуки часу, коли з середовища союзного саміздата, виділився український самвидав. Спробу визначення сутнісного критерію відмінності між українським самвидавом і союзним саміздатом здійснив О. Обертас. До українського самвидаву ним віднесено “лише оригінальні твори, написані українською мовою або перекладені з російської мови і які стосуються нагальних проблем України в складі СРСР (культура, освіта, наука, мистецтво, економіка, мовна політика, цензура тощо). Місце написання самвидаву, як і національність авторів, не відіграє особливої ролі, оскільки тексти спрямовувалися переважно до громадян України*, серед яких масово поширювалися як на Сході, так і Заході України” [4, с. 36]

Український самвидав виник наприкінці 1962 р., а з наступного року почалося масове поширення [4, с. 56]. Його пізніша порівняно з російським саміздатом поява, по-суті, спростовує гіпотезу про самостійне походження. Навпаки, логічніше вбачати в українському самвидаві результат розвитку союзного саміздата. Останній, започаткований московськими і лєнінградськими діячами, розширився за рахунок включення в мережу читання-розповсюдження окремих представників інтелігенції національних республік. Не випадково

* Не зовсім точно, адже офіційно інституту громадянства України або УРСР тоді не існувало. Напевно правильніше говорити про жителів республіки.

самвидав поширювався спочатку в столицях республік, а вже звідти – по обласних і районних центрах.

Виникаючи в контексті загальносоюзного саміздату, його українська складова фактично одразу утверджується самостійною частиною. Формувався україномовний простір, орієнтований на читача з УРСР, в якому дискутувалися актуальні для нього проблеми. Географічно цей простір не співпадав із територією республіки. Є підстави стверджувати, що молода інтелігенція східних та південних областей УРСР орієнтувалася переважно на союзний саміздат, ідейно перебуваючи під впливом його творців. Можна згадати невдалу спробу Б. Гориня у квітні 1964 р. поширити український самвидав у Харкові. Роберт Третьяков, якому адресувалися матеріали, критично поставився до прочитаного, від якого “несло антирадянщиною” [15, с. 276].

З іншого боку, не коректно говорити про повну незалежність українського самвидаву від союзного. Українські діячі не мислили себе поза його межами. Відомо, що І. Світличний активно обмінювався самвидавом із московськими однодумцями. Крім того, ключові твори українського самвидаву як от “Інтернаціоналізм чи русифікація”, “Правосуддя чи рецидиви терору” перекладалися російською, й орієнтувалися на російськомовну інтелігенцію для ознайомлення з актуальними проблемами українського руху. Вплив російських центрів відчувався у формах komponування. Так, відомий твір В. Чорновола “Лихо з розуму” (Портрети двадцяти “злочинців”) є своєрідним рімейком “Білої книги” А. Гінзбурга, а випуск “Українського вісника” нагадує “Хроніку текущих событий”. Вдамося до порівняння з інтернетом. Він виникає у 1960-х роках у США, й звідти поширюється світом. Сформовані локальні мережі є цілком самодостатніми, однак, при цьому не поривають зв’язку між собою, залишаючись вписаними в глобальний віртуальний світ.

Об’єктивним сприятливим чинником розвитку українського самвидаву був нелегальний простір поширення матеріалів, переважно націоналістичного змісту. Не варто забувати про традицію українського таємного університету, як форми поширення знань у несприятливих умовах. Хоча, безперечно, вирішальна роль у формуванні українського самвидаву належала представникам інтелігенції, котрі всупереч загальній тенденції до демократизації суспільного життя, головний акцент творчості, наукового пошуку спрямували на формування українського простору, елементом котрого був самвидав. Можна стверджувати: саміздат, опершись на національну традицію, став самвидавом.

Проблема появи українського самвидаву ускладнена відсутністю в мемуарах та інтерв’ю тогочасних діячів точних відомостей про піонерів справи. Свідчення І. Світличного, зроблене у листопаді 1965 р. в ізоляторі КДБ, дозволяє говорити про час появи політичної публіцистики, а не самвидаву в цілому. “Стосовно неопублікованих машинописних статей антирадянського змісту (або з елементами такого змісту), – читаємо в документі, – скільки я знаю, вони почали поширюватися серед моїх знайомих і товаришів порівняно недавно – десь півтора-два роки тому” [16, с. 4]. І. Світличний пов’язував це з “авантюризмом Хрущова” (явне намагання перебувати в руслі брежньєвської ідеологічної політики – Я. С.) та “переслідуваннями багатьох талановитих письменників і художників” [16, с. 4].

Виходячи із загальної логіки розвитку самвидаву, від малих літературних форм до великих, припускаю, що самвидав в Україні з’явився раніше 1963 р., як про це говорив І. Світличний, у вигляді поезій та переписування окремих позацензурних текстів. Вирішальним аргументом на користь цієї гіпотези є сформованість читацького середовища у Києві. Так чи інакше, а розвиток самвидаву не можливо розглядати поза розвитком культурницького руху шістдесятників. Ще 1961 р. київська молодь об’єдналася навколо Клубу творчої молоді “Сучасник”. У столиці республіки сформувалися гурти навколо І. Світличного й А. Горської, а також представників старшого покоління – Г. Кочура та Б. Антоненка-Давидовича. Нелегальна або позаофіційна література вже тоді була доступною для них. Чи поширювався самвидав як власна інтелектуальна продукція? Наразі відповідної інформації немає.

Розвиток культурницького руху спонукав до розширення зв’язків столичної молоді з однодумцями інших міст. Визначальними для українського шістдесятництва стали відносини

між інтелігенцією Києва і Львова. 1962–1963 рр. – час інтенсивного діалогу щодо стратегії та форм діяльності. Кияни І. Світличний та І. Дзюба на противагу львів'янам, представлених братами М. і Б. Горинями, виступали за легальність. Врешті, їх позиція стала визначальною для розвитку всього руху. Цілком можливо, вагомим аргументом для львів'ян стало поширення самвидаву. Погоджуючись із киянами щодо легальних методів, львів'яни отримували можливість виразити в ньому свої конспіративні настрої. Дослідник Б. Захаров наводить слова І. Геля: “Створюється такий ланцюг: кияни... Горині, Гель – ми шукаємо боротьби. І я вже активно починаю виготовляти і розповсюджувати самвидав” [17, с. 85]. Традиції Львова у конспірації, не позбавленої досвіду ОУН, безперечно зміцнили український самвидав тематично й організаційно.

Поява самвидаву стала елементом інформатизації суспільства, що відбивала зростаючу потребу в нових знаннях. Водночас вона не носила масового характеру, залишаючись уділом нечисленного прошарку інтелігенції. Виникаючи як альтернатива до офіційного інформаційного простору, самвидав у СРСР набував рис опозиційності, що, зрештою, позначилося на змісті матеріалів. Український самвидав був складовою загальносоюзного явища, що орієнтувався переважно на інтереси українського читача. Варто додати, що запропоновані міркування витоків самвидаву не є остаточними й вимагають доповнення джерелами. Тема потребує подальшого дослідження, адже умови функціонування самвидаву як “засобу існування суспільно значимих текстів” чи “форми опору” є визначальними для вивчення специфіки розгортання дисидентського руху й інакомислення в УРСР. Не менш цікавими його результати можуть виявитися для вивчення витоків інформаційного суспільства в Україні.

Список використаних джерел

1. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років / Георгій Касьянов. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.
2. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років / Анатолій Русначенко. – К.: В-во ім. Олени Теліги, 1998. – 720 с.
3. Бажан О. “Самвидав” як засіб поширення об'єктивної інформації про Україну в 60–80-х роках / Олег Бажан // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1998. – № 1–2. – С. 357–365.
4. Обертас О. Український самвидав: літературна критика та публіцистика (1960-і – початок 1970-х років) / Олесь Обертас. – К.: Смолоскип, 2010. – 300 с.
5. Рябчук М. Дилеми українського Фауста: громадянське суспільство і “розбудова держави” / Микола Рябчук. – К.: Критика, 2000. – 272 с.
6. http://antology.igrunov.ru/a_daniel.html
7. Мілош Ч. Родина Європа / Чеслав Мілош / Пер. з пол. – Львів: Літопис, 2007. – 390 с.
8. Чорновіл В. Твори: У 10-ти томах / Вячеслав Чорновіл. – Т. 3. / Упоряд. В. Чорновіл. – К.: Смолоскип, 2006. – 976 с.
9. Ми вибирали життя. Розмова з Євгеном Сверстюком // Бунт покоління: розмови з українськими інтелектуалами записали й прокоментували Богуміла Бердиховська та Оля Гнатюк [інтерв'ю із Євгеном Сверстюком, Іваном Дзюбою, Михайлиною Коцюбинською, Михайлом Горинем, Миколою Рябчуком] / Пер. із пол. – К.: Дух і літера, 2004. – 344 с.
10. Інтерв'ю з В. Коротичем // Бульвар. – 2004. – № 21.
11. У моєму житті було так багато добра. Розмова з Михайлиною Коцюбинською // Бунт покоління: розмови з українськими інтелектуалами записали й прокоментували Богуміла Бердиховська та Оля Гнатюк [інтерв'ю з Євгеном Сверстюком, Іваном Дзюбою, Михайлиною Коцюбинською, Михайлом Горинем, Миколою Рябчуком] / Пер. із пол. – К.: Дух і літера, 2004. – С. 153–184.
12. Бажінов І. Університетські роки Івана Світличного / Іван Бажінов // Доброокий. Спогади про Івана Світличного. – К.: Час, 1998. – С. 63–73.
13. <http://www.memo.ru/history/diss/books/alexeeva/>
14. Алексеева Л., Голдберг П. Поколение оттепели / Людмила Алексеева, Пол Голдберг / Пер. с англ. – М.: Захаров, 2006. – 432 с.
15. Горинь Б. Не тільки про себе. Книга перша (1955–1965) / Богдан Горинь. – К.: Пульсари, 2006. – 348 с.
16. Світличний І. Коли і як виник “Самвидав” / Іван Світличний // Літературна Україна. – 1999. – 23 вересня.
17. Захаров Б. Нарис історії дисидентського руху в Україні (1956–1987) / Борис Захаров. – Харків, 2003. – 144 с.

Ярослав Секо

ИСТОКИ УКРАИНСКОГО САМИЗДАТА

В статтє аналізуються обставини виникнення українського самиздата і роль шестидесятників в процесі його становлення.

Ключевые слова: шестидесятники, самиздат, самиздательство, интеллигенция, информационное пространство.

Yaroslav Seko

THE SOURCES OF THE UKRAINIAN SELF-PUBLISHERS

In this paper, the author analyzes the circumstances of the Ukrainian self-publishers beginnings and the role of the 1960s representatives in the process of its formation.

Key words: the 1960s, representatives, self-publishers, intelligentsia, information space.